

13. Антон Макаренко, *Педагогическая поэма*, Public Domain, 1936.
14. Kyla Schuller, *The Biopolitics of feeling*, Duke University Press, 2017.
15. Mark D. Steinberg, *The Russian Utopia, A century of revolutionary Possibilities*, Bloomsbury, 2021.
16. Герц Хиллинг, «Новые данные о болшевской трудовой коммуне», *Педагогика*, no. 3 2001.

SPOLEČNÉ RYSY ÚSPĚŠNÉ (PŘE)VÝCHOVNÉ ČINNOSTI A.S.MAKARENKA A G. M. BOSCA

*Stanislav Bendl
Praha, Česká republika*

Anotace:

Článek se zabývá pedagogickou činností A. S. Makarenka a Dona Bosca při práci s bezprizornými. Stručně představuje dva významné představitele sociální pedagogiky, kteří byli velmi úspěšní na poli výchovy, resp. převýchovy. Snaží se poukázat na fakt, že ačkoli oba vychovatelé vycházeli z odlišných ideologických pozic, a na první pohled se tak mohou jevit jako dokonalé vychovatelské protipóly, ve skutečnosti měli po pedagogické stránce mnoho společného. Ukazuje se, že v oblasti (pře)výchovy platí univerzální pedagogické principy a metody, které jsou důležitým předpokladem pro úspěšnou a účinnou vychovatelskou činnost.

Úvod

Tento článek pojednává o A. S. Makarencovi a Donu Boscovi, dělnících sociální pedagogiky a ideologických protipólech, kteří reagovali na v jejich době a zemi aktuální společenskou objednávku, tj. zvládnutí obrovské masy bezprizorných dětí a mládeže. Byli to právě A. S. Makarenko a G. M. Bosco, reprezentanti praktického proudu sociální výchovy, tj. vychovatelští praktici, kteří stáli v první linii při práci s bezprizornými, opuštěnými, chudými a vyloučenými jedinci stojícími na okraji společnosti.

V Boscově případě se jednalo především o děti a mládež, která se v době nastupující průmyslové revoluce potulovala po městě Turíně, byla často negramotná, marginalizovaná, přespávala v ubytovnách pro nejchudší, pracovala za mrzký peníz na stavbách (většina chlapců pracovala jako kameníci, zedníci, štukatéři nebo dlaždiči), v dílnách a továrnách, běžně se dopouštěla krádeží a plnila místní věznice. Tyto „dětí ulice“, které tvořily „druhou tvář“ města Turína, se často dopouštěly násilí, budily obavy místních obyvatel a společnost se je snažila izolovat.

V Makarencově případě šlo převážně o mladistvé, kteří v důsledku 1. světové války, občanské války a hladomoru ztratili rodiče. Přišli tak o domov, zázemí, často se o ně neměl kdo starat nebo tato starost připadla na staré prarodiče, kteří na výchovu nestačili a od nichž děti utíkaly. Velká skupina dětí a mládeže tak vyrůstala bez dozoru, složitě se protloukala životem. Často se živila krádežemi, dopouštěla se loupežných přepadení, sdružovala se v tlupy a pouliční gangy a páchala násilí. Ačkoli bezprizorní existovali již v carském Rusku, v porevoluční době jich natolik

přibýlo, že se stali společenskou hrozbou. Odhaduje se, že na počátku dvacátých let 20. století se počet bezprizorných na území Sovětského svazu pohyboval kolem 7 miliónů. Jednalo se o tak velikou masu dětí a mládeže, že na tuto situaci muset stát reagovat, což se dělo hlavně cestou převýchovy tzv. dětských bezdomovců v pracovních koloniích a komunách, z nichž některé již existovaly za carského Ruska.

Výchova nebo převýchova?

Když hovoříme o tom, že A.S. Makarenko a Don Bosco představují v řadě oblastí protipóly, mohli bychom diskutovat i o tom, zda má vůbec smysl porovnávat jejich práci s bezprizornými, když se Don Bosco věnoval výchově bezprizorných, zatímco A. S. Makarenko převýchově bezprizorných. Jinými slovy, narážíme na definiční vymezení výchovy a převýchovy a stojíme před otázkou, zda výchova a převýchova nejsou vlastně protiklady.

Převýchova se ve starší odborné literatuře vymezovala jako překonávání špatných návyků a zlovyků v oblasti sociálního chování. Výkladový slovník z pedagogiky (Kolář a kol., 2012) definuje převýchovu (reedukaci) jako „*specifický vypracovaný program překonávání, potlačování některých negativních (až antisociálních) stránek chování dětí a mladistvých a zároveň budování, rozvíjení pozitivních kvalit (překonávání rozvíjením pozitiv)*.“ (Kolář, 2012, s. 114)

Moucha (1986) uvádí, že převýchova zahrnuje „*pedagogickou činnost, která směřuje k organizaci života obtížně vychovatelného jedince s cílem vrátit ho k sociální normě, jinými slovy to znamená jeho nápravu*.“ (Moucha, 1986, s. 82) Autor zároveň zdůrazňuje, že převýchova je v podstatě „*dvoustranný proces, který v poznání člověka probíhá současně*.“ Na jedné straně dochází k eliminaci starých postojů, tradic, přesvědčení a ke kompenzaci nevhodného rodinného prostředí, na straně druhé dochází k vytváření nových projevů (symptomů), které odpovídají společenským normám (Moucha, 1986, s. 82). Převýchova tedy jednak ruší staré a špatné, jednak rozvíjí upevňuje nové a dobré. Tento fakt znamená, že převýchovu nelze provádět pouze pomocí nejrůznějšího omezování, tj. bez výchovy kladných rysů (Moucha, 1985, s. 13).

Jedním z důležitých znaků převýchovného procesu je podle Makarenka fakt, že výchova je dvoustranným procesem, neboť chovanec není v rámci výchovného působení pouze objektem, ale díky své aktivitě a iniciativě rovněž subjektem (Moucha, 1986, s. 90). Makarenko tedy nechápe převýchovu jako jednostranný proces, ve kterém by byl chovanec chápán jako pouhý objekt výchovy, pasivní jedinec, který je drcen systémem, který neponechává chovanci možnost jakékoli vlastní aktivity, iniciativy a jakéhokoli spolupodílení se na procesu výchovy.

V souvislosti s převýchovou a jejím poměrem k výchově je důležité si uvědomit, že převýchova je organickou součástí komplexu výchovy, která znamená nejen rozvíjení a konstruování, ale také potlačování a překonávání. Aby byla převýchova účinná, je zapotřebí přetvářet prostředí, ve kterém se jedinec nebo skupina pohybuje (Kolář, 2012, s. 114). Výchova a převýchova tedy nejsou vylučující se protiklady. Převýchova je, matematicky řečeno, podmnožinou výchovy, tj. její součástí.

Dona Bosco – stručné představení

Don Bosco (1815–1888), celým jménem Giovanni Melchiorre Bosco, byl

italský katolický světec, zakladatel kongregace salesiánů, který proslul jako obětavý vychovatel opuštěné proletářské mládeže z periferií rychle se rozvíjejícího průmyslového města Turína.

Don Bosco se narodil v chudé rolnické rodině 16. srpna 1815 v Morialdu, konkrétně v osadě Becchi vzdálené asi 30 kilometrů od piemontského hlavního města Turína, která se nyní jmenuje Colle Don Bosco, tj. Pahorek (Návrší) Dona Bosca. Když byly Giovannimu dva roky, zemřel mu otec, a tak malého chlapce spolu s jeho dvěma bratry, včetně nevlastního bratra Antonína, vychovávala matka Markéta. Své syny (včetně nevlastního Antonína) učila zdravému vztahu k Bohu a solidaritě s druhými lidmi. Giovannimu byla oporou i v době, kdy už byl dospělým Donem Boscem a začal v Turíně otevírat domy (oratoře) pro bezprizorné chlapce (Sklenář, 2012, s. 2).

V roce 1841 byl Giovanni Bosco vysvěcen na kněze. Otevírala se před ním slibná kněžská kariéra a měl rovněž lákavé nabídky stát se vychovatelem dětí z bohatých rodin. Don Bosco se však rozhodl po svém vysvěcení pokračovat ve studiu v ústavu pro doškolení kněží s možností pracovat mezi městskou chudinou. Vypomáhal v nemocnicích a charitativních zařízeních, navštěvoval opuštěnou (bezprizornou) mládež ve věznicích.

Pro chudé a opuštěné děti a mládež, kterými se tehdy plnily věznice, zakládal oratoře, kde s chlapci (Don Bosco se téměř výhradně věnoval péči o chlapce) trávil volný čas hraním her a pořádáním zábavy, dával jim svačinu, poskytoval jim zdarma základy vzdělávání a vedl je k lásce k Bohu.

Boscovy oratoře fungovaly jako, řečeno dnešní terminologií, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež. Oratoří se však nerozuměla pouze budova (domov) ve smyslu útulku pro děti a mládež, ale obecně místo setkávání se Dona Bosca s chlapci, zpočátku pouze o nedělích a svátcích, jakož i aktivity, které realizoval se svými chlapci. Tento poslední význam slova oratoř dobře vystihuje slovní obrat „dělat oratoř“, tj. např. provozovat volnočasové aktivity, vzdělávat se, popř. se učit katechismu. V tomto smyslu lze považovat oratoř za čas společně strávený s dětmi, resp. aktivity v této době probíhající.

Don Bosco umírá 13. ledna 1888. Zanechává po sobě kongregaci se 768 salesiány rozptýlenými v 64 domech a v šesti různých zemích (Cipro, 1998, s. 319). V roce 1934 byl prohlášen za svatého a v roce 1989 ho papež Jan Pavel II. prohlásil Otcem a učitelem mládeže.

Jelikož Don Bosco zemřel v roce 1888, symbolicky tak předává vychovatelskou štafetu A. S. Makarenkovi, který se narodil v roce Boscova skonu.

A. S. Makarenko – stručné představení

Anton Semjonovič Makarenko (1888–1939) byl ukrajinský pedagog, představitel socialistické pedagogiky z doby sovětské éry, který dosáhl celosvětové proslulosti zejména díky své práci s bezprizornými. V oblasti (pře)výchovy mladistvých delikventů dosáhl vynikajících výsledků. Nejznámější je jeho působení v kolonii Gorkého a komuně Dzeržinského, přičemž život a práci v těchto (pře)výchovných zařízeních přiblížil širší veřejnosti v podobě beletristických děl Pedagogická poema (pojednává o kolonii Gorkého) a Pochod třicátého roku (pojednává o komuně Dzeržinského).

Ve své vychovatelské práci úspěšně uplatňoval metodu kolektivní výchovy (vzájemná spolupráce, pomoc a odpovědnost, samospráva), metodu vzryvu a paralelního působení, systém perspektivních linií či tzv. velitelskou pedagogiku. Makarenko dokázal umně spojovat prvky práce a hry, přičemž ve svých zařízeních zaváděl určitý vojenský pořádek (tzv. vojenizace), jehož atributy bylo např. nošení stejnokrojů (jednotná forma oděvu), signály trubkou, podávání hlášení, prapor, orchestr, vojenská zaměstnání či sport. Dovedně propojoval rovněž výrobní práci s vyučováním. Ve vztahu k chovancům uplatňoval velkou náročnost (plnění svých příkazů, resp. nařízení samosprávy), avšak spojenou s hlubokou úctou vůči nim. Makarenko byl totiž přesvědčen, že kolektiv i jedinec se mohou úspěšně rozvíjet pouze v případě vysokých cílů, náročných požadavků a složitých podmínek.

Je určitým paradoxem, že se Makarenkovi dostalo vysokého vyznamenání jako spisovateli, nikoli jako pedagogovi. Dne 30. ledna 1939 byl na základě usnesení Prezidia nejvyššího sovětu SSSR vyznamenám A. S. Makarenko Řádem rudého praporu práce za „*vynikající úspěchy a výsledky v oblasti rozvoje sovětské literatury.*“ (Pecha, 1999, s. 220)

Pokud bychom měli odpovědět na otázku, v čem spočívá podstata Makarenkova pedagogického dědictví, potom bychom museli v první řadě zmínit princip kolektivní výchovy, od něhož se odvíjejí ostatní rysy jeho výchovného systému, jakými jsou např. důraz na produktivní práci, estetickou stránku organizace kolektivu, jeho osobitý styl a tón, tradice kolektivu, uvědomělou kázeň nebo uplatňování vysoké náročnosti vůči jednotlivým členům kolektivu spojené s velkou úctou k člověku, k jeho lidské důstojnosti a s velkou důvěrou v jeho schopnosti a zdravé morální síly.

DON BOSCO a A. S. MAKARENKO – IDEOLOGICKÉ PROTIPÓLY

Na A. S. Makarenka a Dona Bosca můžeme nahlížet jako na ideologické protipóly v tom smyslu, že zatímco Don Bosco byl katolický kněz a hluboce věřící křesťan, A. S. Makarenko byl ateista.

Na Makarenkových vysvědčeních se sice objevuje záznam, že je pravoslavné víry, což však úzce souviselo s prostředím, ve kterém žil. „*Jeho rodina plnila náboženské úkony v rámci tehdy obvyklé normy.*“ (Pecha, 1999, s. 23) Mladý Anton se postupně sám propracoval k bezvěrectví. Co se týká vztahu Makarenka k náboženství, je signifikantní, že když se po devíti letech učitelské praxe, což bylo v roce 1914, hlásil na poltavský učitelský institut, neprošel zkouškou z náboženství, avšak díky výborným výsledkům v ostatních částech přijímacího řízení byl nakonec přijat ke studiu na této střední pedagogické škole.

Makarenko byl nepochybně ateista. Složitější je to s jeho politickou orientací, byť je dodnes řadou lidí vnímán jako hlasatel komunistické ideologie a reprezentant komunistické výchovy.

Můžeme říci, že v mládí a v učitelských letech byl A. S. Makarenko politicky zdrženlivý (Pecha, 1999, s. 24), byť nějaký čas sympatizoval s esery, což – zjednodušeně řečeno – byli socialisté s demokratickými sklony („sociální revolucionáři“), kteří se snažili prosazovat zájmy rolníků a pracujících. Eseři byli obecně spojováni s politickými ideály socialismu, obhajobou práv rolníků, dělníků a demokracie. Přestože mladý Makarenko s esery sympatizoval, nezatožil se vydat

cestou jejich politických aktivit (Pecha, 1999, s. 69).

Makarenka je obtížné jednoznačně politicky zařadit. V jeho případě máme co do činění s dvojtvárností veřejného činitele v kádrově labilní pozici, kdy jedna tvář je určena pro veřejnost, druhá pro soukromí. Jedná se sice o obecný jev, ale v době stalinistického totalitního režimu byl dovedený do extrému. „*Zatímco v pedagogické teorii i praxi, kde se cítil být na domácí půdě, pokud možno stál stále na svém, v politickém mumraji si nebyl tak jist, a snad i s pocitem, že na tom vlastně tolik nezáleží, se snažil vyplout ze situací živ a zdráv. Proto neskončil kulkou do týla, ale jinak.*“ (Pecha, 1999, s. 226–227) Makarenko se vyhýbal programově ideologickým otázkám, pokud k tomu nebyl dotlačen politickými útoky (Pecha, 1999, s. 228).

U Makarenka navíc musíme brát v úvahu jednak přirozený vývoj jeho názorů a postojů (mládí a určitá sympatizace s esery), jednak snahu vyhovět „komunistické vrchnosti“, aby neohrozil své dílo a sám sebe nevystavil smrtelnému nebezpečí. Je známo, že Makarenko ke konci života balancoval mezi uvězněním a vstupem do komunistické strany (Pecha, 1999, s. 230).

Podle Pechy (1999) nebyl Makarenko ani „bezpartijním bolševikem“, jak ho označoval německý makarenkolog. G. Hillig, ani „bezpartijním komunistou“, jak ho vnímala široká sovětská čtenářská veřejnost, pokud vůbec věděla, že nebyl členem strany. Makarenkův vztah ke společenskému porevolučnímu dění podle Pechy (1999) nejlépe vystihuje výraz „popučik“. Pecha (1999, s. 232) ho vysvětluje následovně: „*Označuje přívržence pozic ideologie buržoazní, který se jako souputník přidržel k porevoluční socialistické výstavbě a přidal se po překonání zábran aktivně na stranu komunistů.*“

Každá klasifikace je do určité míry umělá

K výše uvedené ideologické polarizaci a s ní někdy více, někdy méně provázanými protiklady v oblasti (pře)výchovy podotýkáme, že jsme si vědomi faktu, že každé podobné třídění bývá do určité míry umělé. Navíc představitelům různých pedagogických proudů bývají přidělovány „nálepky“, a to většinou zvnějšku, tj. laickou i odbornou veřejností. Tyto nálepky („škatulky“) však nemusejí odpovídat bytostnému přesvědčení dotyčných osob (pedagogů, vychovatelů), jejichž aktivity spojujeme s určitými vyhraněnými proudy ve výchově.

Z důvodu větší srozumitelnosti a přehlednosti, a tudíž i s určitým zjednodušením, přesto, domníváme se, můžeme říci, že A. S. Makarenko a Don Bosco se na první pohled jeví jako určité protipóly, a to jak v oblasti světonázorové, tak v oblasti systému výchovy. Pokud bychom se neuchýlili k výše zmiňované schematičnosti, bylo by složité oba klasiky světové pedagogiky mezi sebou porovnávat, upozorňovat na shody a rozdíly v jejich pedagogickém myšlení a v systému jejich (pře)výchovy.

PROTIKLADY V OBLASTI (PŘE)VÝCHOVY

Pokud bychom chtěli v souvislosti s Donem Boscem a A. S. Makarenkem upozornit na jejich další ideologické, resp. pedagogické protiklady, mohli bychom proti sobě postavit např. křesťanskou výchovu Dona Bosca a komunistickou výchovu A. S. Makarenka.

Zde však již situace není tak jednoznačná jako v případě protikladu věřící (Bosco) versus ateista (Makarenko). Ačkoli totiž bývá Makarenko jednoznačně

spojován se systémem komunistické výchovy a socialistickou pedagogikou, nejednalo se v jeho případě o nějaký fanatický a nekritický vztah k systému komunistické výchovy. Žil ale v době Lenina a posléze totalitního stalinistického systému, kde otevřeně se postavit proti komunistické straně a potažmo systému komunistické výchovy znamenalo vystavit se represím, skončit ve vězení či přímo na šibenici. Z tohoto důvodu musel být Makarenko velmi opatrný a v mnoha věcech alespoň navenek loajální.

Křesťanská versus komunistická výchova – pedagogicko-ideologické protiklady

Don Bosco a A. S. Makarenko představují na první pohled naprosté ideologické protiklady. Na jedné straně je hluboce věřící člověk, na straně druhé stojí ateista. Na jedné straně reprezentant křesťanské výchovy, na straně druhé reprezentant komunistické výchovy. Na jedné straně představitel křesťanské pedagogiky, na straně druhé představitel socialistické pedagogiky.

Cílem veškeré výchovy bylo podle Dona Bosca setkání s Bohem. V tomto smyslu byla jeho výchova kristocentrická (Kaplánek, 2012, s. 24). Podle Boscova názoru je skutečným cílem lidského života spása duše. Nosnou osou Boscova výchovného konceptu je teze „Dej mi duše, ostatní si vezmi“ (DA MIHI ANIMAS, COETERA TOLLE). Bosco tuto perspektivu nikdy neztrácí ze zřetele (Schepens, 2001, s. 7).

Obecným cílem výchovy Dona Bosca bylo z mladého člověka vychovat dobrého křesťana a poctivého občana. Konkretizací tohoto cíle byla snaha ovlivnit život mladých lidí tak, aby odpovídal hodnotám evangelia. V této souvislosti také hovoříme o evangelizaci mládeže. V praxi to znamenalo jednak vést mladé lidi k lásce, vzájemné úctě, odpovědnosti, toleranci a hledání pravdy, jednak k odvádění mladé generace od hodnot, které je přivádějí na scestí, tj. egoismu, násilí, přetvářky, pohrdání, a duchovní lenosti. Salesiáni se snaží evangelizovat mladé tím, že je vychovávají k hodnotám, jež hlásal Ježíš Kristus, jako je např. láska k bližnímu, solidarita a soucit s trpícími, pravdivost a víra. Věří, že následováním Ježíše Krista se člověk stává více člověkem.

Don Bosco, který byl synem své doby, byl přesvědčen, že se preventivní výchovný systém může uskutečnit jenom v katolickém prostředí, neboť pokládal praktikování víry (modlitbu, účast na bohoslužbách a přijímání svátostí) za nezbytný prostředek k tomu, aby se z jeho svěřenců stali „poctiví občané“ (Kaplánek, 2012, s. 46).

Pokud se týká komunistické výchovy ve smyslu protikladu křesťanské výchovy, musíme v první řadě zmínit, že komunistická výchova je ze své podstaty protináboženská, ateistická. A jak víme, Makarenko byl bezvěrec, ateista. Makarenko byl veřejností chápán jako představitel komunistické výchovy, přestože je složité, ba prakticky nemožné, zpětně rozklíčovat, do jaké míry a jakým způsobem realizoval ve svých zařízeních komunistickou výchovu.

Přestože se Makarenko zřejmě snažil příliš nezatěžovat svůj výchovný systém a své chovance komunistickou ideologií, nemohl uniknout době a kulisám, ve kterých se pohyboval. Proto u něho můžeme najít uplatňování některých prvků a principů komunistické výchovy. Takovými prvky byly např. již vzpomínaná

ateistická výchova jako součást výchovy charakteru člověka socialistické společnosti, výchova aktivních budovatelů socialistické společnosti, zdůrazňování významu práce a kolektivismu pro formování charakteru a morálky, důraz na vědomé utváření osobních zájmů a souladu se zájmy společenskými (kolektivními) nebo formování člověka nalézajícího uspokojení v práci pro celek, tj. kolektiv socialistické společnosti.

Na skutečnost, že A. S. Makarenko do určité míry realizoval komunistickou výchovu v koloniích a komunách, byť s nevelkým nadšením či spíše pod tlakem doby, lze usuzovat mj. ze svědectví M. I. Levitinové, která v roce 1924 vydala knížku s názvem „Práce s bezprizornými“, ve které věnuje svou pozornost také kolonii Gorkého. Uvádí, že kolonie Gorkého byla v neustálém spojení s Komsomolem v Poltavě již v době, kdy ještě nebyla v kolonii založena komsomolská buňka. „Kolonisté se tehdy cítili být komsomolci, i když jimi formálně nebyli, a ti, kteří z kolonie vycházeli, neprodleně do Komsomolu vstupovali. Kolonie se účastnila rozmanitých politických kampaní a schůzí. Na kolonistických svátcích se scházeli straničtí představitelé a veřejní činitelé, mládež jiných domovů, děti z města i z vesnice.“ (Levitina, 1924, s. 75–76; citováno podle: Pecha, 1968, s. 109)

A. S. Makarenko se nikdy nestal členem komunistické strany, a to už z toho prostého důvodu, že jeho bratr Vitalij byl carský důstojník, který v roce 1920 emigroval před bolševiky. Teprve 15. února 1939 adresuje stranické organizaci Svazu sovětských spisovatelů žádost o přijetí mezi kandidáty členství Všesvazové komunistické strany (bolševiků) [VKS(b)]. Verdiktu se však nedočkal, neboť 1. dubna 1939 zemřel.

Individuální a kolektivní výchova – pedagogické protiklady místy zdánlivé

I další z možných protikladů v pojetí (pře)výchovy v pojetí A. S. Makarenka a Dona Bosca do určité míry souvisí s ideologickými východisky obou „pionýrů“ práce s bezprizornými. Na jedné straně je pravda, že Makarenko byl reprezentantem kolektivní výchovy, zatímco Bosco je chápán – s nutnou dávkou zjednodušení – jako představitel individuální výchovy. Na straně druhé ovšem platí, že věc není černobílá a že Makarenkovi ve skutečnosti nešlo – jak se mu často mylně přisuzuje – o potlačení osobnosti vychovávaného a o zbožštění kolektivu a kolektivní výchovy.

Pecha (1999) v souvislosti s všeobecně rozšířeným názorem, že pro Makarenka nebyl důležitý jedinec nýbrž kolektiv, odkazuje na maďarského psychologa Ference Patakiho, kterého považuje za „nejkultivovanějšího myslitele ze všech, kteří se vši vážností prostudovali a procítili Makarenkovy spisy.“ (Pecha, 1999, s. 227) Pataki (1987) ve své studii hovoří o obrazu socialismu v pracích Makarenka.

V souvislosti s kolektivistickou logikou a výchovou, která byla charakteristická pro dobu, ve které Makarenko žil a pracoval, Pataki (1987) ve svém textu zdůrazňuje, že v Makarenkových spisech lze opravdu najít formulace, které mohou čtenáře vést k závěru, že podle Makarenka není důležitý jedinec, individuum, nýbrž pouze kolektiv. Věc se však podle Patakiho má ve skutečnosti přesně naopak: „Kolektiv je důležitý jen proto, že je řeč o individuu, o osobnosti žijící důstojně a rozvážně ve společnosti: o důstojném a rozumném bytí individua...“ (citováno podle:

Pecha, 1999, s. 228) Pecha ve své monografii dále odkazuje na knihu Isabelly Rüttenauerové „A. S. Makarenko. Ein Erzieher und Schriftsteller in der Sowjetgesellschaft“, ve které autorka hovoří o tom, že Makarenko za zcela novou logiku sovětské pedagogiky vyhlášoval postup od kolektivu k osobnosti (Pecha, 1999, s. 66).

A. S. Makarenko byl určitě reprezentantem kolektivní výchovy, avšak myslel i na jednotlivce. Don Bosco byl naproti tomu sice vnímán jako reprezentant individuální výchovy, avšak běžně používal metody a principy kolektivní výchovy (spoluspráva, práce se skupinou, metoda paralelního působení). Jak Makarenkovi, tak Boscovi šlo především o (pře)výchovu jedince a jeho začlenění do společnosti. S určitou dávkou zjednodušení můžeme říci, že cíl měli oba stejný, cesty k němu však byly rozdílné. Vyjádřeno jinak, každý k tomu přistupoval z jiné strany.

Prevence versus represe – zdánlivé pedagogické protiklady

Poslední protiklad můžeme označit za zdánlivý a nejméně související s ideologickými východisky. Protiklad prevence (Bosco) versus represe (Makarenko) je zdánlivý v tom smyslu, že Makarenkovu přísnost a důslednost, nezřikání se trestů, jakož i zavádění vojenských prvků do svého systému (pře)výchovy chovanců, včetně používání paravojenské terminologie (např. oddíl, rozkaz, hlášení, nástup, velitel), vnímají někteří lidé jako důkaz, že se v jeho případě jednalo o represivní systém (pře)výchovy.

Zatímco v souvislosti s Donem Boscem se zdůrazňuje, že jeho systém výchovy byl preventivní, což ostatně Bosco sám podtrhuje v devítistránkovém náčrtu svého výchovného systému z roku 1877, který pojmenoval „Preventivní systém výchovy mládeže“, v případě A. S. Makarenka a jeho práce s bezprizornými se někdy hovoří o represivním systému.

Záleží zde přinejmenším na třech věcech. Za prvé, jak definujeme prevenci a represí. Za druhé, jak je dnes Makarenko obecně vnímán. Za třetí, jak byl Makarenko vnímán svými chovanci.

K bodu č. 1:

Co rozuměl represivním systémem samotný Don Bosco, vyplývá z následujících slov, která pocházejí z již zmíněného Boscova devítistránkového dodatku k salesiánským stanovám z roku 1877. Boscův krátký text je sice velmi stručnou, nicméně cennou pedagogickou skicou. O uceleném pedagogickém spisku můžeme mluvit pouze v případě tohoto náčrtu výchovného systému, který Don Bosco zavedl v salesiánských ústavech.

„Při výchově mládeže se vždy používaly dva systémy: preventivní a represivní. Při represivním systému se podřízení seznámí se zákonem a potom se dohlíží, a je-li třeba zjišťuje, jak je zapotřebí potrestat přiměřeně provinilce. Chování představeného má být podle tohoto systému vždy přísné bez sebemenšího důvěrného vztahu k podřízeným. Podřízený se prakticky setkává s představeným jen tehdy, když má být potrestán nebo napomenut.“ (Cipro, 1998, s. 317–318; Bosco, 1993, s. 234–235)

Ve zmíněném dodatku, z něhož jsme citovali pouze určitou část, staví Don Bosco do protikladu dva přístupy k člověku a jeho výchově – represivní a preventivní. Represivní systém je založen na přísných pravidlech chování a tvrdém

vynucování jejich dodržování. Je víceméně autoritářský a má blízko k vojenské disciplíně. Hlavní slovo mají přísná kontrola a tvrdé sankce za porušování stanovených norem. Preventivní systém je oproti tomu založen na důvěře k vychovávaným a motivaci k rozumnému chování. Vychovatel nevyhrožuje tresty, nýbrž se snaží získat vychovávané pro pozitivní aktivity, a tím předcházet delikventnímu chování (Kaplánek, 2012, s. 22–23).

Preventivní systém však nerezignuje na dodržování pravidel a plnění základních povinností. Jinak by se stal nesystémovým, nekonzistentním a blížil by se nevhodnému a pseudotolerantnímu přístupu, který označujeme jako *laissez-faire*. Přírozenou součástí preventivního systému jsou také výchovné intervence a používání sankcí za porušování domluvených pravidel chování. Nejedná se však o drakonické a nesmyslné trestání, ponižování vychovávaných. Preventivní systém usiluje o pochopení důležitosti respektování pravidel, pochopení jejich smyslu a jejich významu pro rozvoj jednotlivce i skupiny. Don Bosco však správně nezapomínal ani na omezující dimenzi prevence (Kaplánek, 2012, s. 23).

Přesně od sebe oddělit prevenci a represii bývá složité, protože trest, který je běžně považován za nástroj prevence, je možné zároveň chápat jako preventivní opatření (prostředek), protože může zabránit opakování nevhodného chování, za které byl udělen. To platí především pro trest výchovný, kdy potrestaný nechápe trest jako pomstu a je si vědom jeho smyslu. Makarenko, jehož systém (pře)výchovy byl a dodnes je některými pedagogy považován za represivní, hovořil o výchovným trestu jako o preventivním postupu (Moucha, 1986, s. 106).

K bodu č. 2:

Když se řekne „Makarenko“, řadě lidí se vybaví uniformy, stejnokroje, vojenizace (signály trubkou, nástupy, podávání hlášení, hierarchie, velitelé oddílů), vysoké požadavky na chovance nebo důsledné lpění na plnění příkazů. V této zkratce, navíc vytržené z kontextu, spočívá důvod, proč je Makarenko řadou lidí dodnes vnímám jako zastávce represivní výchovy, resp. převýchovy. Zavádění vojenských prvků do systému (pře)výchovy však mělo opodstatněný důvod. Obecně řečeno, jednalo se o prvky, které Makarenkovi umožňovaly zvládnout širokou masu chovanců, většinou mladistvých delikventů, mezi kterými by obyčejný člověk možná nevydržel ani jeden den. Navíc se v době, kdy působil na základní škole se svým bratrem – důstojníkem carské armády – coby učitelem, přesvědčil o tom, že děti přitahují uniforma a prvky vojenského života. O tom, že Makarenko nebyl žádný autoritář, propagátor bezduchého vojenského drilu (sám ostatně vojnu nesnášel a nedokončil vojenskou službu) či dozorce, svědčí mj. fakt, že postupně, tak jak se vyvíjel a dozrával kolektiv chovanců, přenechával Makarenko pravomoce svým chovancům prostřednictvím samosprávy.

Pecha (1968) upozorňuje, že Makarenko zdůvodňuje zavedení vojenizace snahou motivovat chovance využitím prvků hry. Povojenštění tak vysvětluje jako estetickou hru, které spočívá např. v používání vojenské terminologie (velitel oddílu, vězení, hlášení „provedu“, kterým se odpovídá na daný rozkaz) nebo nošení stejnokrojů (uniform). Uniformy v Makarenkově systému plní nejen estetickou funkci, ale také posilují vědomí příslušnosti ke kolektivu a pocit odpovědnosti za jeho dobrou pověst. Vojensky působily rovněž nástupové a pochodové útvary,

způsob slavnostního zahajování společných shromáždění nebo signály dávané trúbkou. Těchto prostředků však bylo užíváno účelně a s mírou, a to zejména ke zvýšení úpravnosti a přesnosti denního života. „*Trúbka má ve velkém kolektivu vždy svůj význam, jak samotným zvukem, tak i možností odlišovat signály k různým příležitostem.*“ (Pecha, 1968, s. 92–93)

V „Metodice organizace výchovného procesu“ Makarenko kritizuje řadový výcvik, čímž vyvrací kritiku, která ho obviňovala z kasárenského způsobu výchovy. Píše: „*Nikdy se nemá režim upevňovat řadovým výcvikem. Nástupy, velení, vojenská subordínace, pochod budovou – to jsou nejméně vhodné formy v pracovním dětském a mládežnickém kolektivu a ani tak neupevňují kolektiv, jako spíše unavují děti fyzicky a psychicky.*“ (Makarenko, 1954a, s. 32) Současně však dodává: „*To se ovšem nevztahuje k případům, kdy útvar je skutečně nutný. Na příklad o slavnostech při pochodu s hudbou a v hodinách tělesné výchovy je potřeba nástupu, velení i pěkného, harmonického pohybu. Ale jenom tu je také možno užívat útvaru.*“ (Makarenko, 1954a, s. 32)

K bodu č. 3:

Důležité rovněž je, jak byl A. S. Makarenko vnímán chovanci. Kdyby byl Makarenko vnímán svými chovanci jako zastánce represivní výchovy, těžko by tito na svého Antona, jak mu důvěrně mezi sebou říkali, vzpomínali s láskou a vděčností, těžko by si s ním dopisovali poté, co už opustili kolonii nebo komunu, těžko by ho navštěvovali v jeho moskevském bytě, kde trávil poslední roky svého života.

x x x

Jak Don Bosco, tak A. S. Makarenko byly výrazné, originální a svobodomyšlné osobnosti, které se vymykaly běžným představám o katolickém knězi, resp. socialistickém učiteli a vychovateli. Pro své okolí byli často „zjevením“, lidmi, kteří si jdou za svým cílem vlastní cestou, neboť jsou přesvědčeni o její správnosti, a to navzdory stávajícím konvencím.

V následující části se pokusíme odpovědět na otázku, **co spojovalo Dona Bosca a A. S. Makarenka po osobnostní, společenské a pedagogické stránce.**

„REBELOVÉ“ A „DISIDENTI“ UVNITŘ SPOLEČNOSTI A SYSTÉMU, JEHOŽ BYLI SOUČÁSTÍ

Don Bosco a A. S. Makarenko byli osobnostmi, které byly originální a které se vymykaly hlavnímu vychovatelskému, jakož v některých případech i společenskému proudu.

A. S. Makarenko byl založením liberál. Podle svědectví bratra Vitalije byl Anton ve věku kolem dvaceti let zapřísáhlý odpůrce manželského svazku. Také hlásal, že nikdy nebude mít děti a rodinu považoval za přežitek otrokářského řádu (Pecha, 1999, s. 31). V mládí pobuřoval své okolí milostným vztahem s manželkou popa. Důvěrný vztah Jelizavety Fjodorovny Grigorovičové, jejímž manželem byl místní pop Dmitrij Ivanovič Grigorovič, s Antonem Makarenkem vyšel najevo v roce 1908. Antonův otec dal tehdy synovi na vybranou: buď okamžitě přerušit vztah, nebo dosáhnout rozvodu popa a jeho ženy, a s tou se poté oženit. Anton otci sdělil, že zákon neumožňuje, aby se pop rozvedl, a že rozchod také nepřichází v úvahu.

Otec se snažil chránit čest svého domu a vyzval Antona, aby se odstěhoval, což Anton učinil (Pecha, 1999, s. 32). Zajímavé je, že Jelizaveta Fjodorovna stála u zrodu Gorského kolonie. Byla to totiž ona, nikoli A. S. Makarenko, kdo dostala nabídku vést kolonii pro bezprizorné. S poukazem na to, že je pouhá žena, přenechala nabídnuté místo svému příteli s tím, že mu bude věrně stát po boku při plnění tohoto nelehkého úkolu (Pecha, 1999, s. 70).

A.S. Makarenko, který se principiálně stavěl proti vstupu do manželství, nakonec do občanského svazku přece jen vstoupil, byť až v září 1935. Jeho manželkou se stala Galina Stachijevna Salková. Ta po svatbě opustila své zaměstnání a stala se ženou v domácnosti (Pecha, 1999, s. 194). Byla šlechtického původu (pocházela z polské šlechty), což se v porevoluční době logicky snažila zamlčovat. V roce 1935 byla vyškrtuta ze strany pro neplacení členských příspěvků, což byla další věc, která působila Makarenkovi potíže kádrového charakteru, který byl už tak velmi pokaňkaný, jelikož jeho bratr byl carským důstojníkem, který v roce 1920 emigroval, když měl být zatčen bolševiky.

Další věcí, která působila Makarenkovi problémy, bylo to, že nehleděl na minulost (kádrový profil) svých spolupracovníků, což jistě představovalo určitý druh Makarenkova hrdinství. Příkladem tohoto postoje byla situace, kdy „jako ředitel krjukovské školy založil kroužek AKO na podporu vyřazených důstojníků carské armády a některé z nich vzal jako učitele na školu.“ (Pecha, 1999, s. 229–230) V době a podmínkách, ve kterých se nacházel, ho mohlo podobné „přehlížení“ minulosti personálu přijít draho, vězení a smrt nevyjímaje.

Další věcí, kterou Makarenko provokoval stranické aparáty, byl jeho názor na socialismus. Makarenko sice nebyl proti socialismu jaké takovému, proti jeho myšlence, avšak měl o socialismu vlastní představu, která už sama o sobě byla pro komunistickou moc provokativní. V roce 1922, tedy již jako vedoucí kolonie Gorského, se Makarenko pokoušel o vysokoškolské studium. Jelikož se obával přijímacích zkoušek probíhajících formou kolokvia, neboť byl dlouhou dobu velmi vytížen praxí v Gorského kolonii, poslal na Centrální institut organizátorů lidového vzdělávání žádost o přijetí ke studiu bez ústního kolokvia. K žádosti přiložil obsáhlý text nazvaný „Místo kolokvia“, ve kterém detailně vyložil, v jakých oblastech vzdělání má rezervy a v jakých tématech se naopak dobře orientuje. V pasáži věnované vlastnímu politickému přesvědčení se vyjádřil ke svému vztahu k socialismu: „Považuji socialismus za možný v nejrozmanitějších formách lidského soužití, ale soudím, že dokud není sociologie postavena na pevné základy vědecké psychologie, včetně kolektivní psychologie, je nemožné vědecké vypracování socialistických forem, avšak bez vědeckých základů je dokonalý socialismus nemožný.“ (Pecha, 1999, s. 46) Je příznačné, že tato pozoruhodná část týkající se Makarenkova názoru na socialismus byla jeho životopisci i editory jeho spisů vždy vypuštěna při jinak úplné citaci tohoto dokumentu (Pecha, 1999, s. 46).

Makarenko za svého života sváděl boj s oficiální sovětskou pedagogikou, kterou byl odmítán jako pedagogický kacír. Klasikem sovětské pedagogiky se paradoxně stal až po své smrti. Za svého života se nedočkal uznání od „graduovaných“ pedagogů, teoretiků sovětské pedagogiky („olympánů“).

Don Bosco, podobně jako A. S. Makarenko v případě komunistické strany,

byl trnem v oku nemalé části církve a měl své nepřátele nejen ve státním aparátu, ale i mezi veřejností. Don Bosco totiž nebyl typickým duchovním své doby a společnosti, ve které žil. Nebyl uzavřeným a (především pro mladé lidi) nepřístupným člověkem, který by žil jenom svou vírou a byl uzavřen ve svém duchovním světě, člověkem, který by neznal skutečný život chudých lidí a bezprizorných dětí a mládeže. Už jako dítě byl vůdcem dětí z okolí, pro které organizoval hry a zábavu, pořádal pro ně představení.

Nebylo proto divu, když jako student gymnázia založil v roce 1832 ve škole v Chieri s některými spolužáky „Veselou společnost“. Úkolem této skupiny bylo vymýšlet různé hry, přinášet nové knihy a vyprávět příběhy pro obveselení ostatních. Vedle toho si všichni navzájem pomáhali s učením, přátelsky se upozorňovali na chyby a nedostatky a snažili se být lepšími. Program „Veselé společnosti“ lze shrnout do dvou bodů. Za prvé, dobře plnit křesťanské a studentské povinnosti. Za druhé, být veselý (Bosco, 2007, s. 218). „Náčelníkem“ a duší spolku byl mladý Giovanni. Činnosti spolku byly bohaté a různorodé: „*Konávaly se výlety do lesů, skupinové hry; někdy zašli pěšky až do Turína. Společnost mívala schůzky, debatní kroužky, zvláště o náboženských tématech a nechyběla ani zábavná čísla Boskových kejklířských dovedností. V nedělním odpoledni scházivali se v jezuitském kostele na katechismus.*“ (Alberti, 1977, s. 44) Zkrátka, Don Bosco nebyl žádný „suchar“, který by neznal život, stranil se druhých a nerozuměl problémům prostých lidí.

Na rozdíl od mnoha jiných pedagogů a kolegů, což mu bylo také často vyčítáno, nebyl Don Bosco příznivcem tvrdé vnější disciplíny. Jeho přístup k chlapcům byl založen na laskavosti, vlídnosti a porozumění pro dětství a mládí. Byl si dobře vědom toho, že i sám byl kdysi dítětem a v mládí dokonce zakladatelem "Veselé společnosti". Chápal význam a hodnotu "hlučné radosti", jakož i potřebu svěží uvolněnosti.

Inspirován Filipem Nerrim, často svým chlapcům říkával: „*Hřejte si, skákejte, křičte. Jde mi jen o to, abyste nehřešili.*“ Don Bosco však nenechával chlapce bez dozoru. Zároveň si uvědomoval, že vychovatel nemá být pouhým dozorcem. Snažil se pobývat mezi svými chlapci, účastnit se jejich her, být iniciátorem, udržovatelem a duší jejich zábavy (Cipro, 1998, s. 310).

Jak Don Bosco, tak A. S. Makarenko byli zkrátka pro své okolí „zjevením“ a „rebely“, lidmi, kteří se vymykali tehdejší předstávám o duchovním (Bosco), resp. socialistickém pedagogovi (Makarenko).

PEDAGOGICKÉ SHODY – SHODY V OBLASTI (PŘE)VÝCHOVY

Jádrem tohoto textu je snaha poukázat na to, v čem se Don Bosco a A. S. Makarenko shodovali po pedagogické stránce, tj. v našem případě v oblasti (pře)výchovy bezprizorných dětí a mladistvých delikventů.

V následující části se snažíme ukázat, jak se dva na první pohled zcela odlišní pedagogové, pokud dělají svoji práci dobře a ve prospěch dětí, nakonec (přes odlišné prostředí a společenské podmínky) shodnou na klíčových principech preventivní výchovy, resp. převýchovy.

Oba jsou navíc dodnes velmi inspirující a principy jejich vychovatelské práce se využívají po celém světě, a to nejen v případě etopedických zařízení, středisek preventivní péče nebo nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, ale také

terapeutických komunit.

Uvedme tedy výběr některých metod, principů a způsobů práce s bezprizornými, které úspěšně používali A. S. Makarenko a Don Bosco, dělníci sociální pedagogiky a hrdinové sociální výchovy, kteří se na první pohled jeví jako dva vychovatelské protiklady.

Důvěra ve vychovatele (vychovatelská autenticita)

Don Bosco říkal, že je nutno odstranit vzdálenost mezi chovancem a vychovatelem. Vychovatelé by se měli se vši nenuceností zúčastňovat veškerého zaměstnání chlapců, včetně her, aby chlapci nejen viděli, ale především cítili, že jsou milováni. S tím souzní i Boskovo vychovatelské krédo, podle něhož bez lásky není důvěry a bez důvěry není výchovy (Tomášek, 1992, s. 321). Don Bosco tvrdil, že není možné dobře vychovat mládež, pokud si nezískáme její důvěru a lásku (Alberti, 1977, s. 175).

Don Bosco, který si byl dobře vědom síly příkladu, věděl, že veškerá slova jsou marná, jestliže jsou v rozporu s tím, co mladý člověk (dítě) vidí. Věděl také, že vychovatelé a dospělé osoby působí na mladé lidi daleko více tím, co dělají, než tím, co říkají. Proto měl také na sebe a ostatní vychovatele vysoké nároky. Chtěl, aby jeho (jejich) slova byla ve shodě s jeho (jejich) činy, chtěl být pro své svěřence příkladem, vzorem hodným napodobování.

Jak Don Bosco, tak A. S. Makarenko se vyznačovali tím, že byli autentičtí, uvěřitelní, důvěryhodní. Jejich slova korespondovala s jejich činy, šli svým svěřencům příkladem, považovali své chovance (svěřence) za důstojné lidské bytosti.

Makarenko byl zapáleným pedagogem, přísným a náročným vychovatelem, ale také člověkem chápavým a laskavým, člověkem, kterému se přicházeli chovanci svěřovat se svými radostmi a starostmi, trápeními a zármutky, přičemž se jim vždy dostalo od Makarenka podpory a povzbuzení. Makarenko byl pro své chovance, ale i spolupracovníky, autoritou, člověkem, z něhož si ostatní brali příklad, osobou, která byla náročná nejen vůči ostatním, ale především vůči sobě. Jeho slova se nerozcházela s jeho činy. Takový byl Anton Semjonovič Makarenko, resp. takto ho viděli a vnímali jeho chovanci, kolegové a přátelé.

Ze vzpomínek Makarenkových chovanců vyplývá, že nikdo z nich nepopírá jeho přísnost a náročnost, resp. autoritativnost jejich „Antona“, avšak zároveň nikdo na něho nevzpomíná ve zlém. Makarenko umně kombinoval přísnost a laskavost (laskavá kázeň), náročnost a důvěru. Byl autoritativní, nikoli autoritářský, byl náročný, přísný, avšak projevoval vůči chovancům důvěru a respekt. Vybudoval si u svých chovanců autoritu, která mu pomáhala získat chovance na svou stranu. Když se někdo dopustil provinění vůči řádu a pořádku, vůči kolonii (komuně), jejím členům a kolektivu, neměli chovanci před Makarenkem ani tak strach, ale pocit studu (Pecha, 1999, s. 106–111).

Boscův a Makarenkův zájem o chovance nebyl předstíraný, ale upřímný, což chovanci sami vycítili. Neexistovala pro ně žádná pracovní doba, žili společný život se svými chovanci, své chovance výborně znali a byli jim ochotni kdykoli pomoci.

Metoda vychovatelova očekávání

Metoda, resp. projev očekávání, se používá ve dvou variantách. Jednak jako projev důvěry, jednak jako projev pochybností. Don Bosco, podobně jako A. S.

Makarenko, používal tuto metodu ve smyslu projevování důvěry vůči svým svěřencům, když dával svým chlapcům najevo své přesvědčení, že budou jednat správně. Tím je motivoval k dobrému chování a zároveň tím vyjadřoval svou víru, že jsou ve svém jádru dobří a že je v jejich silách zvládnout úkoly, které před nimi stojí a překonat překážky, které jim brání v lepším životě. Tato metoda kladně působí na sebecit mladého člověka (dítěte), který je potěšený dobrým míněním o sobě a nechce zklamat důvěru vychovatele. Autorita vychovatele tak posiluje sebedůvěru chovance (svěřence).

Důraz na volnočasové aktivity

Don Bosco, který se snažil se svými svěřenci trávit každou volnou chvíli, podnikal s chlapci každý rok několikadenní výlety do Becchi a dalších míst u příležitosti svátku P. Marie Růžencové. Chlapci na této akci, která se konala vždy v měsíci říjnu, zpívali, koncertovali a hráli divadlo. Navazovali přátelské vztahy s místními obyvateli a z tradičního výletu se vraceli plni radostných zážitků (Cipro, 1998, s. 315). Pobyt mezi chlapci pomáhal Donu Boscovi chlapce dobře poznat, takže mu sloužil jako určitý diagnostický nástroj. Hlavně však chtěl, aby chlapci cítili, že je jim nablízku, že je mu v jejich společnosti dobře, že se o ně zajímá a že je má upřímně rád.

A. S. Makarenko již době své působení na krjukovské škole podporoval volnočasové aktivity žáků, jakými byly např. školní orchestr, pochody s praporem a hudbou. S bratrem Vitalijem, který ve škole také pracoval jako učitel, iniciovali založení dramatického kroužku, pro který se jim časem podařilo nadchnout všechny členy učitelského sboru. Z výtěžků divadelních her posléze financovali nákup hudebních nástrojů a vybavení kabinetu fyziky.

Důraz na volnočasové aktivity kladl Makarenko rovněž v kolonii Gorkého a komuně Dzeržinského. Např. v komuně Dzeržinského pracovali chovanci v řadě kroužků, měli svůj vlastní klub, kino a divadlo, využívali bohatě vybavenou knihovnu, věnovali se sportu a vojenským cvičením. Volnočasová zájmová činnost, která byla velmi dobře materiálně zabezpečená, zde navíc představovala doplnění a kompenzaci práce ve výrobě. Komunardi měli k dispozici biologický kroužek, dále kroužek plachtařský, tělovýchovný, kroužek gymnastiky pro chlapce a pro dívky, výtvarný a literární kroužek, kroužek vyšívání, akrobatický, arktický a jezdecký kroužek. V komuně fungoval rovněž pěvecký sbor, dechový orchestr, jazz, dramatický soubor a choreografický soubor. „*Tak se stalo, že vedle právníků, vojáků a pedagogů vycházeli z komuny i umělci – výtvarníci a herci, často však i technické, z nichž mnozí zůstali pracovat ve výrobním závodě značky FD a FED po zrušení komuny jako výchovného ústavu.*“ (Pecha, 1999, s. 180) V době, kdy Makarenko vedl již vzpomínanou komunu Dzeržinského, využíval letní prázdniny k turistice, kdy cestoval s chovanci po Sovětském svazu. Znamé jsou především výpravy na Krym a Kavkaz (Štverák, 1983, s. 343).

Pedagogický optimismus

Don Bosco byl výborným pedagogem, který docílil obdivuhodných vychovatelských úspěchů u mládeže, nad kterou ostatní zlomili hůl, když nevěřili v možnost jejího polepšení. Nenahlížel na bezprizornou a trestných činů se dopouštějící mládež jako na shnilá jablka, nýbrž jako na nezralá jablka, o které je

nutno pečovat, aby lidsky dozrála.

Don Bosko odmítá pesimistický pohled na člověka v duchu těch, kteří vidí u dětí převážně sklon ke zlu a přísnou výchovou se snaží o omezení negativních tendencí uvnitř člověka. Na druhou stranu odmítá rovněž naivně optimistický pohled na člověka, který tvrdí, že člověk je zkažený pouze společností. Jeho realistický (umírněný) optimismus ho „učí“, že člověk není *"anděl, ani d'ábel"* (Pascal), což mu potvrzuje i jeho každodenní zkušenost s mladými lidmi na okraji společnosti. Don Bosco dodává těmto mladým lidem realistickou sebedůvěru a přesvědčuje je, že na své cestě k dospělosti a lepšímu životu potřebují pomoc (Schepens, 2001, s. 6).

Podobně tomu bylo u A. S. Makarenka. Důkaz, že byl Makarenko pedagogickým optimistou, je mj. vidět na jeho principu kladení vysokých požadavků na chovance, který je spojený s důvěrou vůči nim, resp. s vírou ve splnění kladených požadavků. Jeho pedagogický optimismus je také patrný z názoru na tzv. mravně defektní mládež. Makarenko *„neuznával mládež defektní v lombrosovském smyslu, nýbrž jen mládež s defektními sociálními vztahy, kterou je možno a nutno v krátkém čase působením prostředí se zdravými sociálními vztahy změnit v mládež normální a jako s takovou s ní jednat.“* (Pecha, 1968, s. 27) V referátu „O mých zkušenostech“ Makarenko dokonce tvrdí, že *„těžko vychovatelné děti vůbec neexistují“* (1954c, s. 187). Makarenko vycházel z přesvědčení, že neexistuje mládež, u které by nebylo možné se opřít o zdravé morální jádro. U každého chovance hledal a také nacházel alespoň trochu zdravého citění, s jehož pomocí se k němu dokázal přiblížit a získat ho (Pecha, 1968, s. 27–28; Bendl, 2016, s. 42).

Perspektivní linie, včetně motivace ke vzdělávání

Podle Makarenka nemůže člověk na světě žít, pokud se nemá na co těšit. V této souvislosti hovoří o „příští radosti“, která je motivačním prvkem a hnacím motorem rozvoje člověka, kolektivu. Zpočátku, zejména u menších dětí, je třeba tuto příští radost organizovat, vyvolat ji v život a vytyčit ji jako skutečnost. Dále je třeba přetvářet prostší druhy radosti v radosti vyšší, ušlechtilejší. V této souvislosti hovořil Makarenko o linii, které vede od prostého ukojení nějakou sladkostí, až po nejhlubší pocit povinnosti a odpovědnosti, radost, kterou obdarováváme ostatní. Příkladem praktického uplatňování systému perspektivních linií bylo vzdělávání chovanců v kolonii i komuně, zejména studium na Rabfaku (dělnické fakultě), které otvíralo chovancům perspektivu dobré práce, zaměstnání či studia na vysoké škole.

Don Bosco si uvědomoval, jak těžký život mají jeho chlapci. Snažil se je proto motivovat a zároveň „zocelovat“, aby byli odolní, dokázali se začlenit do společnosti a obstát ve svém životě. Všem vštěpoval zásadu, že velkých cílů je možné dosáhnout jen překonáváním překážek a zdoláváním obtíží, které jim život staví do cesty. V této souvislosti chlapcům připomínal biblickou moudrost, že do zaslíbené země lze dojít až po přechodu moře a pouště. *„Stavěl jim před oči i svůj sen o růžové zahradě, skrze níž cesta je vykupována bolestí z trnů, které zraňují.“* (Cipro, 1998, s. 315) Don Bosco učil své svěřence číst a psát, motivoval je ke studiu nebo vyučení se řemeslu. Chtěl, aby se jeho svěřenci dokázali začlenit do společnosti a uplatnit se v životě. K tomu mělo výrazně přispívat odstranění analfabetismu u řady jeho chlapců.

Nedostatek učitelů, kteří by chlapcům poskytovali zdarma alespoň základy

vzdělávání, řešil Don Bosco zpočátku podobně jako A. S. Makarenko, když využíval gramotné, zodpovědné a vyzrálé chlapce, aby učili své vrstevníky a kamarády školnímu triviu.

Výborná znalost chovanců (svěřenců)

Makarenkův přítel, ochránce a patron jeho kolonie Maxim Gorkij po prvním osobním setkání s Makarenkem v Kurjaži napsal: „*Je to nesporně talentovaný pedagog. Kolonisté ho opravdu milují a mluví o něm s takovou hrdostí, jako by ho sami stvořili. Je to člověk kolem čtyřicítky, drsného zevnějšku, málomluvný, s velkým nosem, s chytrými a bystrými očima, vypadá jako vojenská osoba či vesnický učitel z „ideových“.* Mluví chraptivě, strhaným nebo nastuzeným hlasem, pohybuje se pomalu, ale všechno stihne, všechno vidí, zná každého kolonistu, charakterizuje ho pěti slovy, a to tak, jako by dělal fotografickou momentku jeho charakteru. Je u něj zřejmě vyvinuta potřeba mimochodem, nenápadně polaskat dítě, říci každému z nich laskavé slovo, usmát se, pohlédit po ostráhané hlavě.“ (Pecha, 1999, s. 106)

Důležitá je Gorkého zmínka o „fotografické momentce charakteru“. Makarenko byl ve své práci s dětmi a mládeží úspěšný mj. proto, že své chovance velmi dobře znal. Pro ně to byl zase důkaz, že se o ně Makarenko upřímně zajímá.

Podobně tomu bylo v případě Dona Bosca. Vychovatel měl podle Dona Bosca „být s mladými“, tj. být uprostřed dění jako jeho účastník, nikoli jako dozorce nebo dohlížitel (princip asistence), a „být otevřený“, tj. měl by přijímat svět mladých lidí bez předsudků, být přístupný jejich názorům a podnětům. Ve vztahu k chovancům (svěřencům) měl uplatňovat nedirektivní způsob komunikace. Výborné znalosti svěřenců napomáhala Boscova „diagnostická“ metoda, kterou byla zpověď. Díky zpovědi věděl Don Bosco nejen to, co chlapci dělají a jak se chovají, ale také to, jak přemýšlejí, jaké hodnoty vyznávají, čeho litují, čeho si váží, kým by chtěli být atd.

V souvislosti s výbornou znalostí chovanců je na místě připomenout Boscovu metodu nazvanou „slůvko do ucha“. Tato metoda úzce souvisí s metodou asistence, neboť ji Don Bosco používal v čase rekreace, tj. v době, kdy měli chlapci v oratoři volný program. Dlouhé rekreace umožňovaly Donu Boscovi, aby se přiblížil ke každému chlapci a pošeptal mu do ouška nějakou radu, myšlenku či doporučení. „*Slůvkem do ucha jsem jednomu doporučil, aby lépe poslouchal, druhému, aby chodil včas na katechismus, jinému, aby přišel ke zpovědi, a ještě dalšímu jsem pošeptal nějakou myšlenku, aby se nad ní zamyslel, a tak dále.*“ (Bosco, 2007, s. 136)

Tato nenásilná a milá metoda vycházela z dobré znalosti chlapců a byla pro chlapce i důkazem, že se o každého z nich Don Bosco zajímá, že mu nikdo z nich není lhostejný a že mu jde o jejich dobro.

Vychovatelé, popř. učitelé by měli být s chovanci v kontaktu, měli by s nimi často hovořit, zjišťovat, jak uvažují, o čem přemýšlejí, co potřebují a po čem touží. Aby děti a mládež lépe poznali, je třeba s nimi trávit jejich volný čas, čas rekreace, kdy jsou otevřenější a sdílnější. Důležité je, aby byli vůči mladistvým spravedliví a nikomu nenadržovali.

Paralelní působení

Velice účinným prostředkem výchovného působení na chovance byl princip paralelního působení. Důležitou roli ve výchově sehrával právě kolektiv, který

Makarenko chápal nejen jako předmět a cíl výchovy, ale také jako prostředek výchovy. Makarenko vycházel z toho, že působení vychovatele (pedagoga, učitele) na chovance (děti, žáky) bývá někdy málo účinné, protože od vychovatele se takové působení automaticky očekává a chovanci ho často neberou úplně vážně. Je proto potřeba, aby toto působení bylo zesíleno dalším výchovným subjektem, kterým je v tomto případě samotný kolektiv. V případě paralelního působení se jedná o to, že na chovance působí nejenom vychovatel, od něhož se takové působení očekává, ale také kolektiv, resp. jeho jádro (aktiv), tedy jakási vrstevnická autorita, která má vliv na jednotlivé členy kolektivu. V principu jde o to, že vychovatel působí na chovance přes kolektiv. Takové působení je podle Makarenka účinné, pokud jsou splněny dvě podmínky. Za první, pokud je kolektiv na takovém stupni svého vývoje, že plně uznává autoritu vychovatele. A za druhé, pokud má sám kolektiv dostatečnou autoritu (vliv) ve vztahu ke svým jednotlivým členům.

Princip paralelního působení znamenal v podání A. S. Makarenka výchovu kolektivu, resp. jeho členů, přes aktivní jádro (aktiv), které – pokud ho získá vychovatel, jenž mu projevil důvěru, na svou stranu – se stává prodlouženou rukou vychovatele, vychovatelovým pomocníkem, který pozitivně ovlivňuje ostatní členy skupiny (kolektivu), tj. tzv. pasiv.

Přestože Don Bosco nepoužíval pojmy jako paralelní působení, aktiv či pasiv a nezabýval se teoretickými úvahami o vývoji kolektivu, ve své vychovatelské praxi se zaměřoval na vyhledávání vrstevnických autorit, které působily na ostatní chlapce ve shodě s vychovatelovými cíli a záměry. Snahu po uplatňování metody paralelního působení můžeme u Dona Bosca spatřovat např. v tom, když se pokoušel vychovat si své pomocníky z chlapců, kteří mu byli oddáni. „*Vybral si nejlepší a nejstarší a začal je učit zvlášť. Byl to dobrý tah. S prvými deseti získal dobrou zkušenost. Nejen, že se pilně učili a pomáhali mu, ale stali se i skvělými kněžími.*“ (Bosco, 1993, s. 156)

Don Bosco si byl vědom toho, že být členem vrstevnické skupiny patří mezi přirozené touhy mladých lidí. Současně si uvědomoval významnou roli neformálního lídra skupiny, kterého se snažil získat pro dobrou věc. Ve spolupráci s lídrem skupiny, který se stal vychovatelovou prodlouženou rukou, následně uskutečňoval princip paralelního působení, kdy na skupinu, družinu, ale i celou komunitu, nepůsobí výchovně pouze vychovatel, nýbrž i vlivní vrstevníci, tj. zdravé jádro.

S výchovným systémem Dona Bosca je neodmyslitelně spojeno společenství mladých lidí nesoucí název „Družina Neposkvrněné“. Zajímavé je, že se o jeho založení primárně nezasloužil Don Bosco, ale jeho svěřenci. V zásadě se jednalo o příklad vrstevnické pomoci, který je spojen především se jménem Dominika Savia. Dominik Savio byl jedním z Boscových chlapců, který v roce 1856, když mu bylo pouhých 14 let, založil „Družinu Neposkvrněné“ – skupinu vybraných chlapců, kteří pomáhali Donu Boscovi při asistenci a šířili dobro mezi svými kamarády.

Když Dominik Savio a jeho přátelé přemýšleli o tom, jak zlepšit situaci v oratořích, dospěli mj. k tomu, že je třeba pomáhat nově příchozím s jejich začleňováním do komunity. Dále hledali způsob, jak se vyrovnat se situací, kdy někteří chlapci opakovaně nedodržují stanovaná pravidla chování. To je nakonec přivedlo k myšlence tajného patronátu nad nově příchozími chlapci a také nad

chlapci, kteří opakovaně nedodrží pravidla chování v oratořích.

Družina Neposkvrněné fungovala ve všech oratořích a salesiánských domech až do roku 1967, tj. více než 100 let. Sdružovala nejperspektivnější chlapce a byla živnou půdou pro budoucí kněžská povolání. Koncept a činnost Družiny Neposkvrněné lze považovat za unikátní propojení svépomoci, sebevýchovy, sebekázně, fenoménu vrstevnické autority a prevence rizikového chování. Jak toto tajné společenství pomáhalo svým kamarádům, je zřejmé z následujících slov: „Každý člen si bral na starost některého problematického a neukázněného hochu a byl mu strážným andělem, aniž to dotyčný tušil, dokud se nedal na dobrou cestu. Dále si brali na starost nově přišlé hochy, usnadňovali jim osvojit si denní řád, odkládat smutek, být veselí.“ (Bosco, 1993, s. 242–243; Bendl, 2016, s. 291).

Myšlenka patronátu, vrstevnické autority je stále aktuální. Uplatňuje se dodnes jak v některých školách a výchovných zařízeních, tak v rámci různých dobrovolnických programů, které se zaměřují na poskytování pomoci ohroženým dětem a mládeži.

Dominik Savio umírá v mladistvém věku dne 9. března 1857. Bezprostředně po jeho smrti napíše Don Bosco jeho životopis, který vejde do obecného povědomí. V roce 1954 prohlásí papež Pius XII. Dominika Savia za svatého.

Důraz na tradice (ceremonie, rituály, slavnosti)

Don Bosco, podobně jako A. S. Makarenko chtěl, aby jeho svěřenci (chovanci) byli hrdí na své zařízení, aby se k němu pyšně hlásili, aby se v něm cítili dobře a bezpečně, aby se ztotožňovali s cíli a hodnotami, které tvoří „DNA“ daného zařízení. Důležité rovněž bylo, aby chovanci měli pocit, že zařízení „žije“, že je plné práce, pohybu a také zábavy, že nepřeslápje na místě, že zkrátka postupuje vpřed, avšak zároveň nezapomíná na svou historii a to dobré, co se osvědčilo a co je třeba udržovat a připomínat.

Pro chovance bylo důležité, aby se měli na co těšit, aby měli smysluplnou náplň volného času a také, aby se mohli sami aktivně podílet na organizaci mimopracovní a mimoškolní činnosti. K tomu sloužily různé slavnosti, obřady a ceremoniály (u Makarenka např. vlajka kolektivu a obřadný ceremoniál týkající se zacházení s ní nebo ceremoniál slavnostního zahajování společného shromáždění) nebo budování tradice příslušného zařízení. Náplní slavností bývaly rovněž produkce chovanců všeho druhu, včetně hudebních a divadelních představení, tělocvičných produkcí, recitačních vystoupení nebo sborového zpěvu. Tyto činnosti sloužily jako motivační prvky, které fungovaly jako hnací motor a které současně napomáhaly stmelování kolektivu chovanců a pocitu hrdosti na členství v něm.

V případě určitých rituálů či režimu (vztyčování vlajky, nástupy ohlašované trubkou, pochodové a nástupové útvary, pravidelně se opakující zahajování a ukončování dne) šlo zase o stabilizaci chování a snahu upevňovat určité normativní uspořádání a organizaci. Rituály spolu s režimem zde tudíž plnily integrační funkci.

Jak v případě Dona Bosca, tak u A. S. Makarenka bylo rovněž obvyklé připomínání významných historických osobností, oslavy významných dnů, a to jak ve smyslu státních svátků, tak ve smyslu různých výročí, které se přímo týkají daného zařízení. Výrazný motivační náboj mívala osobní setkání s významnými osobnostmi a besedy s nimi.

V kolonii Gorkého byla např. v létě roku 1921 založena tradice kolonistických pracovních svátků: Svátku prvního snopu, Dne pečení prvního chleba z nové úrody a Svátku úrody. Na tyto svátky byli dokonce zváni hosté ze zainteresované veřejnosti. Ke svátkům týkajících se historicky památných výročí patřil, kromě narozenin patrona kolonie Maxima Gorkého, také den založení kolonie, který se slavil každého 30. září (Pecha, 1999, s. 75; Pecha, 1968, s. 95).

V případě Dona Bosca můžeme připomenout např. Svátek kaštanů, slavnosti Neposkvrněné Panny Marie (zejména pro chlapce v internátech), sv. Josefa (především pro řemeslníky), Panny Marie Pomocnice (pro širší veřejnost) (Bosco, Nanni, 2006, s. 136).

Pokud se týká budování tradic, můžeme připomenout Boscovo každoroční zacházení na svátek Panny Marie Růžencové s oddanějšími chlapci do svého rodiště Becchi. Během prvních let od založení této tradice bývalo chlapců kolem dvaceti, v roce 1858, jak uvádí T. Bosco, jich už byla stovka (Bosco, 1993, s. 264). „*První neděli v říjnu zde byl pouť. Hoši zpívali, dali dohromady i kapelu, takže i koncertovali. Na druhý den podnikali výlety po okolí. Když bylo hezké počasí, protáhl se jejich pobyt i na dvacet dní, někdy i na více. Ráno někam vyrazili, večer se vraceli. Cílem byla vždy nějaká farnost. Někde je vítal pan farář, dobrodinec Dona Boska, někde je vítala skoro celá vesnice. Hoši zpívali, zahráli, někdy předvedli i divadelní scénky.*“ (Bosco, 1993, s. 264) Když chlapci dobře poznali Boscův rodný kraj, organizoval pro ně Don Bosco cesty i jinam, někdy dokonce vlakem. V roce 1964 byli chlapci např. až v Janově, když pro ně tehdy správa železnic uvolnila celé dva vagóny (Bosco, 1993, s. 265).

Jak již bylo řečeno, A. S. Makarenko používal ve své (pře)výchovné práci několik principů. Jedním z nich byl i princip vytváření a upevňování tradic kolektivu. Otázkou budování tradic se zabývá ve své přednášce, kterou nazval „Metody výchovy“ (Makarenko, 1954b, s. s. 77–95). Říká zde, že „*nic neupevňuje kolektiv tak, jako tradice. Vychovat tradice a udržet je – to je neobyčejně důležitý úkol výchovné práce.*“ (Makarenko, 1954b, s. 89) Pecha (1968) k tomu dodává, že „*tradice kolektivu jsou zvyklostmi, v nichž se uchovává předchozí kolektivní zkušenost s originálním, pro kolektiv významným a hodnotným řešením určité opakující se životní situace.*“ (Pecha, 1968, s. 90)

Funkce tradic, píše Pecha (1968), tkví ve „*stabilizaci osvědčených výsledků dosavadního vývoje kolektivu v oblasti mravních norem, a to vtělením těchto norem do účelné, esteticky působivé, přitažlivé normy.*“ (Pecha, 1968, s. 90) K Makarenkovu pojetí tradic je třeba dodat, že pojem tradice chápal poměrně široce, když např. rozlišoval mezi tradicemi vnitřními, praktickými a účelovými, bez okázalé formy, mezi něž řadil např. dochvilnost, věcnost a stručnost jednání v radě velitelů na straně jedné a tradicemi zdánlivě ryze vnějšími, ke kterým řadil např. názvy, symboly či uniformu, na straně druhé. Obojí formy tradic jednak posilují soudržnost kolektivu a jeho sociální integraci, jednak podporují hrdost jeho členů na příslušnost k němu (Pecha, 1968, s. 90). „*Takové tradice*“, praví Makarenko, „*zkrášlují život dětí. Když děti žijí v takové síti tradic, cítí, že jsou v prostředí svého zvláštního kolektivního zákona, jsou na něj hrdy a snaží se jej zlepšovat.*“ (Makarenko, 1954b, s. 91)

K dalším tradicím v Makarenkových zařízeních patřilo např. odlišování nováčků od vyspělých členů kolektivu (právo nošení odznaku, hodnost kolonisty, staršího kolonisty či komunarda). Řada tradic se týkala kultury chování. Jednalo se např. o chování na veřejnosti nebo v jídelně, chování k mladším, vůči dívkám, při příchodu na společné shromáždění – toto vše bylo do určité míry určeno tradicemi. Mnoho tradic bylo i v trestních sankcích. „*Např. Makarenko nesměl od jisté doby na základě rozhodnutí společného shromáždění odpouštět udělený trest. O přečinu, za který byl již trest odpykán, bylo považováno za neslušné dále hovořit.*“ (Pecha, 1968, s. 93–94)

Podle Makarenka však tradice nemají pouze ustalující a uchovávací význam, nýbrž představují současně vývojový, někdy dokonce přímo revoluční prvek, neboť ustavičně vznikají z podnětů každodenního života tam, kde je toho zapotřebí. „*Kolektiv si jich tím více váží a tím více je chrání, čím více v nich vidí ztělesnění své tvůrčí schopnosti a svého vývoje.*“ (Pecha, 1968, s. 90–91)

Náročnost na své podřízené, tj. vychovatele a spolupracovníky

Když se Boscovo dílo začalo slibně rozrůstat a rozvíjet, Don Bosco cítil, že je potřeba získat (další) spolupracovníky, kteří by mu pomáhali s výchovou opuštěné mládeže. Zprvu myslel na turínské kněží, kteří mu často nezištně pomáhali s chlapci. Měl v úmyslu spolu s těmito kněžími založit společnost, která by se cele oddala výchově bezprizorné mládeže. To se však Donu Boscovi nakonec nepodařilo, jelikož některým kněžím se nelíbil společný život, jiní se báli chudoby, další měli rádi nezávislost a svobodu. Proto se Don Bosco napříště pokoušel vychovat spolupracovníky z řad svých chlapců (Alberti, 1977, s. 109–110; Bosco, 1993, s. 321–322).

Jelikož měl A. S. Makarenko na lidi kolem sebe velké nároky, vždy požadoval, aby měl možnost vybírat si své spolupracovníky. Vedly ho k tomu přinejmenším dva důvody. Za prvé, požadoval od pedagogů (vychovatelů) jednotné výchovné působení, ztotožnění se s uplatňovanou linií výchovy, přičemž však odmítal šablonovité přístupy k dětem a mládeži. Za druhé, kladl na vychovatele, učitele a další spolupracovníky vysoké požadavky, včetně optimistického, a přitom náročného přístupu k chovancům, silného charakteru, pevné vůle, schopnosti sebeovládání a pedagogického taktu.

K vychovatelům a učitelům v kolonii Gorkého měl podle Pechy (1999, s. 113) Makarenko přátelský a lidsky liberální vztah a vždy plně respektoval jejich individualitu. Z jedné strany bylo vychovatelům vymezeno přesné pole působnosti, z druhé strany jim Makarenko v rámci organizačně nastavených mantinelů neupíral právo na originalitu. Pokud však zjistil, že vychovatelé nejsou oddáni vychovatelské práci, svou práci flákají, nedůvěřují jeho systému, popř. ho pomlouvají, neváhal se s takovými lidmi rozloučit. Makarenko kladl důraz na jednotu pedagogického kolektivu, což byl také důvod, proč byl tak náročný při výběru vychovatelů a proč si vyhrazoval právo o uchazečích sám rozhodovat.

Podobně jako Don Bosco, taktéž A. S. Makarenko si během svého působení v koloniích a komunách vychoval spolupracovníky z řad svých chovanců, kteří mu pomáhali v jeho práci, popř. zůstali ve zmiňovaných zařízeních i po Makarenkově odchodu, např. v roli vychovatelů.

Kontakt s chovanci i poté, co opuští zařízení

Život chovanců po opuštění Boscových a Makarenkových „ústavů“ souvisel s cílem vychovat soběstačné občany, kteří budou přínosem pro ně samotné, jejich rodinu, komunitu a celou společnost. Proto oba vychovatelé umožňovali svým svěřencům (chovancům) získat základy školního vzdělání a nabízeli jim možnost vyučit se řemeslu podle své volby. Svým svěřencům se snažili pomoci při hledání pracovních příležitostí po opuštění zařízení. Pokud chovanci projevíli zájem o další vzdělávání, pomáhali jim toto přání realizovat.

Po opuštění zařízení se Bosco i Makarenko zajímali o další osudy chovanců a s těmi, kteří o to měli zájem, udržovali korespondenční kontakt. Umožňovali svým bývalým svěřencům přijít kdykoli na návštěvu a spoluorganizovali setkání bývalých „absolventů“.

Don Bosco byl se svými svěřenci neustále v kontaktu. Mluvil s nimi všude, na hřišti, ve škole, v dílně, v kostele. A když byl na cestách, a věnoval se tudíž jiným věcem než přímé vychovatelské práci, dopisoval si s nimi (Schepens, 2001, s. 19–20). Navíc řada Boscových svěřenců pokračovala ve šlépějích svého učitele a vychovatele, když zůstávala v oratořích a dalších salesiánských domovech a školách jako vychovatelé, učitelé a pomocníci. Někteří z Boscových svěřenců dokonce převzali vedení nových oratoří nebo se vydali na kněžskou dráhu, přičemž se věnovali chudé a opuštěné mládeži.

Podobně A. S. Makarenko udržoval do konce svého života kontakty s gorkovci a komunardy, se kterými si jednak dopisoval, jednak k němu jezdili na návštěvu do jeho moskevského bytu, kde se zastavovali na kus povzbudivé řeči s „jejich Antonem“. Podobně jako v případě Dona Bosca, i u Makarenka vidíme, že někteří z chovanců zůstávali v jeho zařízeních, když zde začali pracovat na pozici vychovatelů. Jiní se např. stali pracovníky, dokonce i řediteli dětských domovů.

Pedagogické shody po očištění ideologické fasády

Z výše uvedeného je patrné, že se oba dělníci sociální pedagogiky – po očištění „ideologie“ a zohlednění historického a sociálního kontextu – v oblasti (pře)výchovy v mnohém po pedagogické stránce shodovali. Ukazuje se, že úspěšná výchova, byť probíhající v jiné době a jiných podmínkách, předpokládá uplatňování v zásadě stejných výchovných metod a principů, které jsou (logicky) přizpůsobovány politickým, sociálním a kulturním podmínkám a situacím.

Závěr

K úspěšné a efektivní (pře)výchově bezprizorných nepostačuje pouhá „sociotechnika“, tj. metody, formy, principy, zásady a strategie používané v rámci (pře)výchovy. Aby byli vychovatelé úspěšní a efektivní ve svém konání, musí být autentičtí a musí se těšit důvěře svých chovanců. Chovanci musí cítit, že je vychovatelé mají rádi, že jim na chovancích záleží, že si jich opravdu váží. Vychovatelé musí být pro své svěřence autoritou, ať už ve smyslu vzoru k následování nebo osoby, které jsou ochotni se svěřit se svými problémy i radostmi a na kterou se s důvěrou neváhají obrátit s prosbou o radu.

Shodných či podobných výchovných přístupů, metod a principů by se dalo uvést více. V tomto textu jsme zmínili pouze některé z jinak široké škály. Ukazuje se, že v oblasti výchovy a potažmo převýchovy platí určité univerzální principy,

kteře jsou nezbytnou, nikoli vřak nutnou podmínkou pedagogického úspěchu, a to i navzdory odlišným ideologickým principům, z nichž systémy (pře)výchovy vycházejí. Samotné metody a principy vřak k úspěchu samy o sobě nepostačují. Úspěšný systém (pře)výchovy tvoří komplex prvků, jehož důležitou součástí jsou sociální vztahy mezi vychovateli a chovanci, jejich vzájemná důvěra, spolupráce a vidina nadějně a uvěřitelně perspektivy.

Literatura:

1. Alberti, P. (1977). *Světce Don Bosko*. Řím: Křesťanská akademie.
2. Bendl, S. (2016). *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta.
3. Bosco, G. (2007). *Můj život pro mladé*. Praha: Portál.
4. Bosco, T.; Nanni, C. (2006). *Dej mi duše. Salesiánská tradice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
5. Bosco, T. (1993). *Don Bosco*. Praha: Portál.
6. Cipro, M. (1995). Don Bosco. In *Prameny výchovy V*. Praha: nákladem vlastním, s. 303–320.
7. Kaplánek, M. (2012). *Výchova v salesiánském duchu*. Praha: Portál.
8. Kolář, Z. a kol. (2012). *Výkladový slovník z pedagogiky*. Praha: Grada.
9. Makarenko, A. S. (1954a). Metodika organisace výchovného procesu. In A.S.Makarenko, *Spisy 5*. Praha: SPN, s. 7-76.
10. Makarenko, A. S. (1954b). Metody výchovy. In A. S. Makarenko, *Spisy 5. Problémy školní sovětské výchovy*. Praha: SPN, s. 77–95.
11. Makarenko, A. S. (1954c). O mých zkušenostech. In A. S. Makarenko, *Spisy 5. Několik závěrů z pedagogických zkušeností*. Praha: SPN, s. 186–204.
12. Levitina, M. I. (1924). *Rabota s besprizornymi. Praktika novoj raboty v SSSR*. Charkov: Trud.
13. Moucha, Z. (1985). K teorii nápravné výchovy. In Moucha, Z., Chaloupka, L. (1985). *Nápravná výchova*. Praha: SPN, s. 5–44.
14. Moucha, Z. (1986). Převýchova a převýchovný proces. In Chaloupka, L., Vocilka, M., & Moucha, Z. (1986). *Etopedie*. Praha: SPN, s. 82–120.
15. Pataki, F. (1987). Ob obraze socializma v trudach A. S. Makarenko. In *Opuscula Makarenkiana. Samoutverždenije ili konformizm?* č. 6, s. 1–21.
16. Pecha, L. (1999). *Krutá poema. Makarenko – jak ho neznáme*. Brno: Doplněk.
17. Pecha, L. (1968). *Makarenko a současná kolektivní výchova*. Praha: SPN.
18. Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. (2003). *Pedagogický slovník*. 4., aktualizované vydání. Praha: Portál.
19. Schepens, J. (2001). *Ursprung nud Entwicklung des Präventivsystems*. Wien: Don Bosco-Haus. Dostupné na: <http://iss.donbosco.de/Forschung/Artikel-und-Vortraege>
20. Sklenář, M. (Ed.). (2012). *Salesiánská výchova do kapsy: ... pro animátory a dobrovolníky, kteří se inspirují přístupem sv. Jana Boska*. Praha: Salesiánská asociace Dona Boska, o. s.
21. Štverák, V. (1983). *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha: SPN.
22. Tomášek, F. (1992). *Pedagogika*. Brno: Nibowaka.